

Archeologie 2009

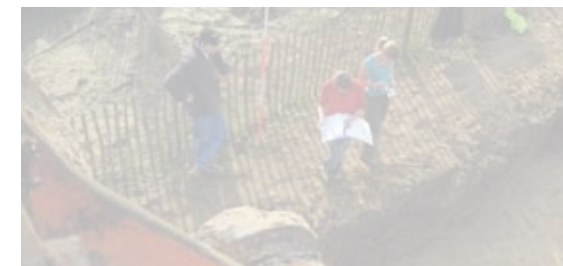
Recent archeologisch onderzoek in Vlaams-Brabant

Archeologie 2009

Recent archeologisch onderzoek in Vlaams-Brabant

■ Voorwoord	3
■ Het archeologisch onderzoek aan de Culostraat in Opvelp	5
■ Archeologisch onderzoek te Boutersem, Schaapsveld - RWZI Roosbeek	8
■ Archeologisch onderzoek site Bogaardenklooster te Diest	10
■ Villacomplex uit de Romeinse tijd te Dilbeek – Wolsemveld	12
■ Archeologisch onderzoek in het kader van fase 1 van GEN Dilbeek-Ternat (3e en 4e spoor)	14
■ Archeologisch vooronderzoek te Kortenberg – Goedestraat	16
■ Inheemse landelijke nederzetting(en) uit de Romeinse tijd te Meise – Westrode	17
■ Archeologisch onderzoek Borchtsite te Opwijk	19
■ Proefsleuvenonderzoek Houthemstraat te Tienen	20
■ Proefsleuvenonderzoek aan de Streekstraat te Vissenaken (Tienen)	22
■ De Romeinse vicus en de middeleeuwse stadsgracht van Tienen. Archeologisch onderzoek op de stationsparking aan de Tramstraat	24
■ Winar, een nieuwe intergemeentelijke archeologische dienst in Vlaams-Brabant	29
■ Twee beschermde archeologische sites in Vlaams-Brabant	30
■ Verslag van de prospectiecampagne langs de Vlaams-Brabantse leemplateaus: het lithisch materiaal	32
■ De bibliotheek van het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed	34

Weten we nog niet genoeg van het verleden?

We kunnen ons toch al een aardig beeld vormen van hoe onze voorouders leefden en woonden, welke huizen ze bouwden, uit welke kommen ze aten? We kunnen zelfs aanvoerroutes reconstrueren; we weten hoe ze gekleed gingen en hoe ze hun doden begroeven; we weten hoe ze zich verplaatsten en wat ze aten, hoe ze vochten en hoe ze kinderen opvoedden.

En toch. Toch blijft het belangrijk om sporen uit dat verleden te zoeken, te duiden, te interpreteren. Omdat je nooit te véél kennis van het verleden kan hebben. Elke gevonden scherf kan bij wijze van spreken een sleutel naar een nieuw inzicht zijn, elke gevonden nederzetting een verrassend nieuw verhaal.

Deze ambitie willen we als provincie graag onderlijnen en ondersteunen, onder meer met de jaarlijkse organisatie van deze ‘infodag voor amateurarcheologen en geïnteresseerden’.

Het verleden is nooit afgerond: met dank aan u allen om nooit op te houden dit verhaal te vertellen.

Tom Troch
gedeputeerde voor cultuur

Het archeologisch onderzoek aan de Culostraat in Opvelp

Natasja De Winter (ARON bvba)

Overzicht van de archeologische sporen in het centrale gedeelte van de werkput.

INLEIDING

In mei 2008 werd er op een te verkavelen terrein aan de Culostraat te Opvelp (Bierbeek) een vooronderzoek uitgevoerd. In de proefsleuven werden 164 sporen waargenomen, die duiden op de aanwezigheid van een nederzetting uit de volle tot late middeleeuwen (12de - 14de eeuw). Op basis van dit vooronderzoek werd door R-O Vlaanderen – Onroerend Erfgoed beslist dat het volledige gebied door middel van een vlakdekkende opgraving diende te worden onderzocht. Deze archeologische opgraving werd in het najaar van 2008 uitgevoerd door een team van het archeologisch projectbureau ARON bvba uit Sint-Truiden. De opgraving werd volledig bekostigd door de bouwheer, Danneels Projects nv uit Zaventem. De verwerking van de opgraving wordt gedeeltelijk gesubsidieerd door de provincie Vlaams-Brabant. In dit artikel geven we een bondige samenvatting van de voorlopige resultaten.

Het ca. 1 ha grote onderzoeksgebied bevindt zich in de Culostraat, op ongeveer 500 m ten zuidwesten van de huidige dorpskern van Opvelp, deelgemeente van Bierbeek. Het opgravingsterrein ligt op ongeveer 80 meter boven de zeespiegel, op de drassige linkeroever van de ondertussen gekanaliseerde Velp. De bron van deze rivier bevindt zich op enkele honderden meters ten zuiden van het onderzoeksterrein. Aan de overzijde van het terrein ligt de postmiddeleeuwse vier-

kantshoeve 'Het Berkenhof'. Op geen enkele historische kaart van het onderzoeksgebied zijn sporen van bewoning waar te nemen.

RESULTATEN

Er werden in totaal ongeveer 700 archeologische sporen geregistreerd, die op basis van de aangetroffen vondsten in de volgende periodes kunnen worden ondergebracht:

■ De Romeinse periode

Aan deze periode kon met zekerheid één spoor worden toegewezen. Deze kuil bevindt zich in het zuidwesten van het onderzoeksgebied en heeft een donkergrij-

Kuil met Romeins aardewerk.

Doorsnede door een vroeg-middeleeuwse kuil.

ze vulling met zeer veel houtskoolspikkels. Uit de kuil werden naast fragmenten van Romeinse dakpannen ook enkele scherven Romeins aardewerk ingezameld, meer bepaald een fragment van een wrijfschaal en een scherfje sigillata afkomstig uit Zuid-Gallië.

Mogelijk kunnen nog een aantal andere sporen in de buurt in dezelfde periode thuishoren, al kon dit niet worden bewezen bij een gebrek aan dateerbaar materiaal. Elders op het terrein troffen we bovendien regelmatig scherven Romeins aardewerk of fragmenten van Romeinse tegulae aan in jongere sporen. Het vermoeden bestaat dus dat er zich dicht in de buurt van het onderzoeksgebied een Romeinse site bevindt.

■ De vroege middeleeuwen

Verspreid over het terrein dateren een aantal (afval) kuilen met zekerheid uit de vroege middeleeuwen, meer bepaald in de 5de-6de eeuw. De kuilen bevatten naast dakpannen onder meer scherven van grof

Vroegmiddeleeuwse vondsten uit bovenstaande kuil.

gemagerde kookpotten, van biconische potten met radstempelversiering en vroegmiddeleeuwse imitaties van terra sigillata met radstempel.

Centraal op het opgravingsterrein registreerden we een aantal diepe paalkuilen die werden doorsneden door jongere exemplaren. Eén van deze paalkuilen bevatte nog restanten van een zware paal van 30 centimeter doorsnede. 14C-onderzoek van het hout resulteerde in een datering van 1215 +/- 15 BP. Dit komt neer op een zekerheid van 95% dat de paal tussen 774 en 870 te dateren is. Jongere sporen verstoorden deze paalkuilen echter zwaar, waardoor het moeilijk is om een beeld te vormen van het gebouw waartoe ze hebben behoord.

■ De volle middeleeuwen

Het overgrote deel van de op de site aangetroffen sporen dateert uit de volle middeleeuwen, meer bepaald uit de periode 11de-12de eeuw. De sporen bevinden zich centraal op het terrein in een strook van ongeveer 25 meter breed. In de wirwar van kuilen en paalkuilen lijken zich een aantal noordoost-zuidwest georiënteerde gebouwen af te tekenen. Verder onderzoek zal moeten uitwijzen welke sporen bij elkaar horen, om hoeveel gebouwen het gaat, of deze nog nauwkeuriger gefaseerd kunnen worden en om welk type bebouwing het gaat.

Ten noorden van deze sporen bevinden zich clusters van ondiepe kuilen met donkergrijze vulling en opvallend veel houtskool en brokken verbrande leem. Dit laat vermoeden dat op een gegeven moment één of meerdere gebouwen in de nederzetting zijn afgebrand, waarna het puin werd geruimd, in kuilen gedumpt en over de oppervlakte uitgesmeerd. Het is echter niet duidelijk welk gebouw is afgebrand. Geen enkele paalkuil in de buurt vertoonde sporen van een brand en we troffen geen brandlaag aan. Mogelijk verwoestte de brand alleen de opstaande delen van een gebouw en was de hitte daarbij niet dermate groot dat ze erg ver kon doordringen in de bodem.

■ De late middeleeuwen

De sporen uit deze periode bestaan hoofdzakelijk uit afwateringsgreppels en een gracht, die de oudere nederzettingssporen doorsnijden. Alleen aan de zuidwestelijke rand van de werkput zijn enkele kuilen met laatmiddeleeuws materiaal geregistreerd. De structuren die zich centraal op het opgegraven terrein bevonden, zijn in deze periode alleszins verlaten, vermoedelijk na een brand. De bewoners ervan hebben waarschijnlijk andere oorden opgezocht. Het feit dat er wel afwateringsgreppels zijn gegraven om het vochtige terrein te draineren, bewijst dat menselijke aanwezigheid hoe dan ook niet veraf was.

■ Het grafveld

In het noordoosten van het onderzoeksterrein bevonden zich, buiten alle verwachtingen, vijf inhumatiegraven. Deze vormen de periferie van een grafveld dat zich noordelijker, buiten de huidige onderzochte locatie is uitgestrekt.

In het vlak kwamen de graven aan het licht als rechthoekige donkergrijze sporen, waarbij soms nog een restant van de houten bekisting of enkele botfragmenten zichtbaar waren. Bij het vrijleggen van de graven bleek al gauw dat de bewaringstoestand zeer slecht was, waarschijnlijk als gevolg van de schommelende grondwaterafel, waardoor de graven zich afwisselend in een zuurstofarm of zuurstofrijk milieu bevonden. Bovendien was er sprake van opvallend veel bioturbatie ter hoogte van de graven.

De graven zijn, voor zover vast te stellen, inhumatiegraven in rechthoekige houten kisten. Ze zijn allemaal op dezelfde wijze georiënteerd, meer bepaald zuidwest-noordoost. De overledenen waren, afgaande op de afmetingen van de graven, volwassen personen die op de rug begraven liggen met het hoofd in het westen, gezicht richting oosten. Er werden geen bijgaven in de graven aangetroffen. Al deze factoren wijzen op begravingen in christelijke traditie. Christenen worden traditioneel rond of in het kerkgebouw begraven; we vermoeden dan ook de aanwezigheid van een kerk net buiten de onderzoekslocatie.

Graf 3 is het best bewaard gebleven, hoewel ter hoogte van het bekken een diepe kuil doorheen het graf is gegraven. Dit wijst erop dat men zich op een bepaald ogenblik niet meer bewust moet zijn geweest van de aanwezigheid van het grafveld. In de houten kist bevonden zich fragmenten van de beide bovenarmen, de linkeronderarm en de schedel. Op de bodem van het graf bevond zich een harde compacte lichtgele laag, ontstaan door de uitloging van het botmateriaal. In de schedel restte nog het tandemal van enkele tanden. Dit tandglazuur is een erg compact en niet-elastisch materiaal; hierdoor vergaat het minder snel dan botmateriaal en is het in degraderende archeologische situaties vaak het enige resterend skeletelement. Aangezien momenteel niet geweten is hoe oud deze graven zijn, zal deze schedel ook aan 14C-onderzoek worden onderworpen. Deze resultaten worden in het najaar van 2009 verwacht.

CONCLUSIE

Bij het archeologisch onderzoek dat ARON bvba in het najaar van 2008 aan de Culostraat in Opvelp uitvoerde, werden een 700-tal archeologische sporen aangetroffen die dateren vanaf de Romeinse periode tot de late middeleeuwen. Het overgrote deel van de sporen maakt echter deel uit van een nederzetting uit de volle middeleeuwen. Diepgaande studie van de aangetroffen sporen en vondsten moet meer duidelijkheid brengen over de gebouwen en structuren die tot deze nederzetting behoren. Bovendien kwam tegen alle verwachtingen in ook de rand van een grafveld aan het licht. Natuurwetenschappelijk onderzoek van het botmateriaal zal deze graven hopelijk beter in de tijd kunnen situeren.

Meer informatie: www.aron-online.be

Literatuur

DEVILLE, T., HOUBRECHTS, S. & STEENHOUDT, M. 2008: Culostraat (gem. Bierbeek). Archeologisch vooronderzoek door middel van proefsleuven, onuitgegeven rapport.

Graf 3 (voorgond) met restanten van een schedel. Het graf is ter hoogte van het bekken verstoord door een diepe kuil.

Het archeologisch onderzoek te Boutersem, Schaapsveld - RWZI Roosbeek

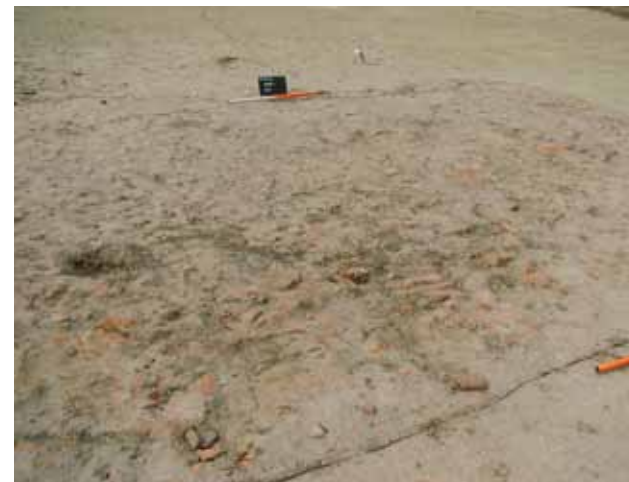
Stefan Decraemer (Archeological Solutions bvba)

Van 24 maart tot en met 4 juni 2009 voerden Stefan Decraemer en Veerle Hendriks, beide in dienst voor het projectbureau Archaeological Solutions bvba, een archeologische opgraving uit naar aanleiding van de inplanting van een RWZI te Roosbeek (Boutersem) in opdracht van aquafin nv. De site was gelegen op een helling ten noorden van de Velp, tussen de Lubbeeksestraat en de Broekstraat.

Het vooronderzoek (boringen en proefsleuven) bracht twee sporenconcentraties aan het licht. Een eerste concentratie bestond uit een aantal kuilen en greppels uit de 11de tot 13de eeuw. Deze sporen bevonden zich in het zuidwesten van het onderzochte gebied, dichtbij de Velp. Een tweede concentratie lag centraal in het onderzoeksgebied en bestond uit puinconcentraties, waarin overwegend Romeinse dakpannen terug te vinden waren. Aan de hand van deze resultaten en de ligging van de site, nabij de kruising van de Romeinse weg die Tienen met Elewijt verbond en de Velp, werden sporen van Romeinse bewoning verwacht. Volgens de Centraal Archeologische Inventaris van het VIOE zou tevens het toponiem 'Masenaken' of 'Muizenakker' de aanwezigheid van Romeinse sporen doen vermoeden.

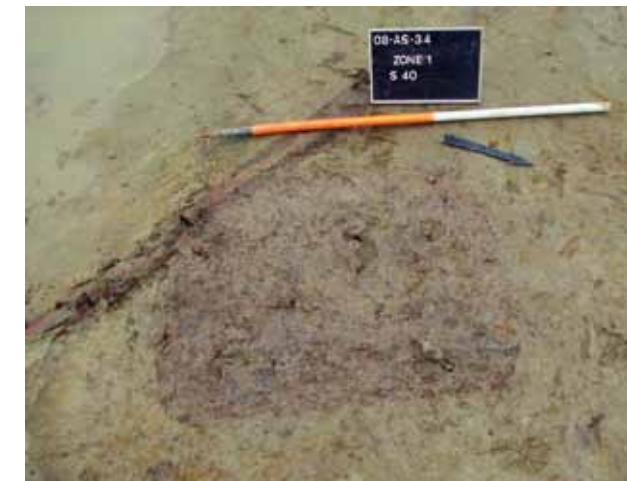
Deze verwachtingen werden echter niet echt ingelost. De puinlaag, die overwegend uit fragmenten van Romeinse dakpannen (tegulae en imbrices) bestond,

Puinlaag overwegend bestaande uit tegulae en imbrices (S078).

bleek betrekkelijk recent te zijn gestort. Eén van de recente landbouwdrainagepijpen liep namelijk onder het puinspoor door. In mindere mate werd er tussen het puin ook baksteenfragmenten, brokken natuursteen, keramiek van verschillende periodes (Romeins, middeleeuws, post-middeleeuws) en ijzeren nagels aangetroffen.

Er werd in meerdere sporen Romeins materiaal aangetroffen, maar de meerderheid hiervan lijkt ingespoeld in latere sporen van hogerop de heuvel. Dit is duidelijk

Vierkante, laat-middeleeuwse kuil (S40).

Profiel met nivelleringslaag.

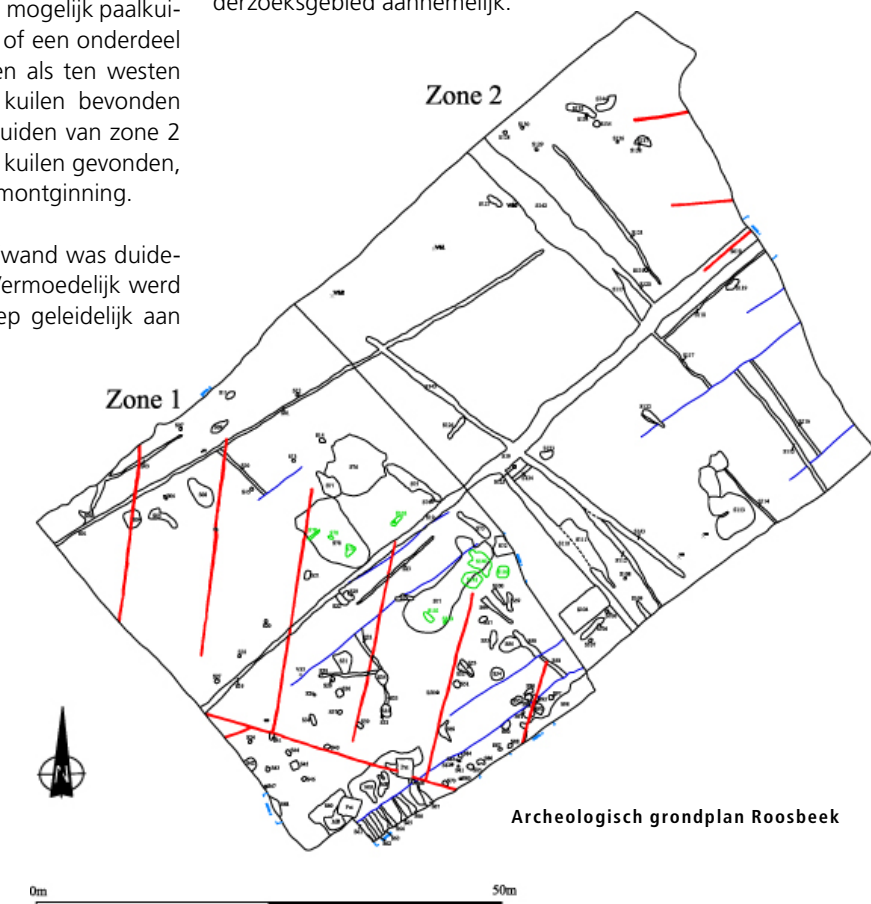
merkbaar aan de hoge verweringsgraad van de vele scherven. Twee kuilen en twee grachten werden wel als Romeins gedateerd. Beide grachten liepen doorheen de site volgens een oost-west oriëntatie. De zuidelijke gracht kon gevolgd worden over de ganse breedte van het vlak. In zone 1 werden langs de gracht vier paalsporen opgemerkt. In zone 1 bevatte de vulling van de gracht hoofdzakelijk Romeinse scherven. Vanaf zone 2 echter, waar de gracht ook opvallend breder en dieper werd, bevatte de vulling enkel scherfemateriaal uit de volle tot late middeleeuwen. De gracht werd in een latere periode verder gebruikt en minstens één maal geruimd en uitgebreid.

De meeste sporen die in het zuiden en het zuidwesten van het vlak werden aangetroffen, kunnen gedateerd worden in de volle en de late middeleeuwen. In het westen van zone 1 bevond zich een concentratie rechthoekige kuilen. Deze kuilen zijn mogelijk paalkuilen van een rechthoekige structuur, of een onderdeel van een structuur. Zowel ten oosten als ten westen van de concentratie rechthoekige kuilen bevonden zich enkele grotere kuilen. Ook in zuiden van zone 2 werden enkele grote middeleeuwse kuilen gevonden, die mogelijk te linken vallen aan leemontginning.

In het profiel van de zuidelijke sleufwand was duidelijk een nivelleringslaag aanwezig. Vermoedelijk werd de helling, die naar de Velp toeliep geleidelijk aan

genivelleerd. In de nivelleringslaag werden enkele scherven Maaslands wit aardewerk gevonden en een fragment Siegburg aardewerk, wat doet vermoeden dat de laag in de 14de eeuw te dateren is.

Tijdens het archeologisch onderzoek werden sporen van menselijke activiteit uit twee verschillende periodes geregistreerd. De laat-middeleeuwse sporen bevonden zich in het zuiden en zuidwesten van het onderzoeksgebied, dichtbij de Velp. Opvallend is dat er in enkele middeleeuwse sporen, wat verveerd en verspoeld Romeins materiaal aanwezig was. Dit materiaal is vermoedelijk van de heuvel in de sporen gespoeld. De Romeinse sporen in het noorden van het vlak en de ingespoelde, Romeinse scherven wijzen erop dat er heuvelopwaarts mogelijk meer Romeinse activiteit heeft plaatsgevonden. Hoewel er voor beide periodes geen duidelijke nederzittingsstructuren werden aangetroffen, is de aanwezigheid ervan, buiten het onderzoeksgebied aannemelijk.

Het archeologisch onderzoek site Bogaardenklooster te Diest

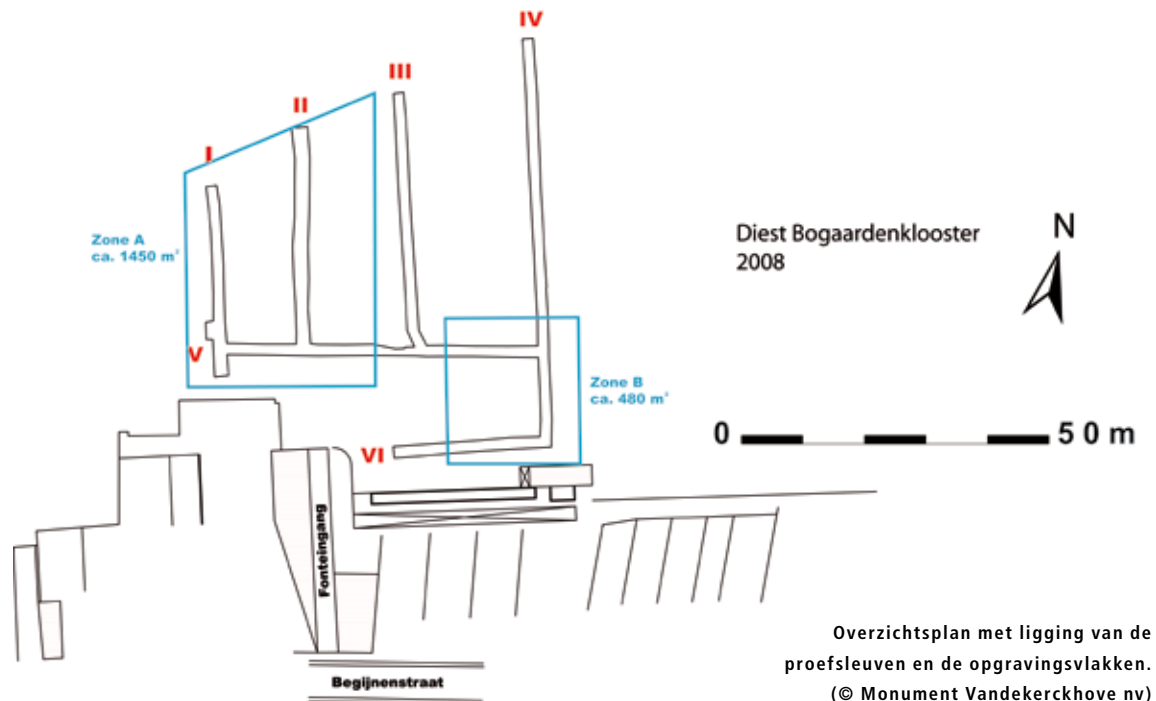
Bert Acke, Raf Trommelmans (Monument Vandekerckhove nv)

DIEST

In augustus-september 2008 voerde een team archeologen in dienst van Monument Vandekerckhove nv uit Ingelmunster een proefsleuvenonderzoek uit op een deel van de voormalige Euroshoesite in Diest. Het onderzoek spitste zich toe op een terrein van ca. 4400 m² waar later een ondergrondse parking zal aangelegd worden. Deze zone bevindt zich op een

voormalig fabrieksterrein achter de huizen langs de Begijnenstraat en de Schaffensestraat, in de vallei van de (deels overwelfde) Demer. In dit deel van de stad Diest werd in de 13de eeuw het Bogaardenklooster opgericht. Na de opheffing van het klooster in 1796 werden in de gebouwen achtereenvolgens een kaatenspinnerij, een college, een militair hospitaal, een

kazerne, sociale woningen en een sigarenfabriek ingericht. In 1975 brak een schoenenfabrikant een groot deel van het complex af, van het Bogaardenklooster resten nu enkel nog het hoofdgebouw uit 1714 en de aanpalende poort in de Begijnenstraat. Bij dit proefsleuvenonderzoek werden o.a. enkele funderingen van het Bogaardenklooster en een bijbehorend grafveld aangetroffen.

Gezien deze resultaten was een uitgebreide archeologische opgraving op twee deelzones van het terrein wenselijk. Midden mei 2009 is een archeologisch team van Monument Vandekerckhove nv gestart met de opgravingen, die vermoedelijk tot in de loop van oktober 2009 zullen duren. Het onderzoek wordt uitgevoerd in opdracht van en gefinancierd door nv Ezeldijk, die op de site de bouw van een rust- en verzorgingstehuis en serviceflats voorziet. De opgraving wordt mede mogelijk gemaakt door een subsidie van de provincie Vlaams-Brabant. Het Agentschap R-O Vlaanderen Onroerend Erfgoed staat in voor de administratieve opvolging van het archeologisch onderzoek.

In de westelijke opgravingsput (zone A) werden bijkomende resten van het Bogaardenklooster blootgelegd. De lange ijzerzandstenen muur die de oostelijke begrenzing vormde van het klooster kwam verder aan het licht, alsook een gebouw (kapel?) dat zich tegen deze muur bevond. In en rond dit gebouw werden tegen het eind van de zomer van 2009 een dertigtal menselijke begravingen aangetroffen. Er is een duidelijke opdeling in het terrein, waarbij het deel ten zuiden van de mogelijke kapel voornamelijk in gebruik moet zijn geweest als tuinzone, terwijl er zich ten noorden meer bouwresten bevinden. De oudste sporen lopen op tot de 12de eeuw, hoewel er verspreid ook enkele prehistorische vuurstenen werktuigen zijn aangetroffen. In de loop van september en oktober wordt de kloosterzone verder onderzocht en wordt eveneens een tweede opgravingsput opgelegd in het zuidoosten van het terrein (zone B), waar zich mogelijk een oud wegtracé bevindt.

Menselijke bijzetting in zone A. (© Monument Vandekerckhove nv)

Overzicht op vlak 1 van zone A. (© Monument Vandekerckhove nv)

Villadomein uit de Romeinse tijd te Dilbeek - Wolsemveld

Walter Sevenants (Triharch)

In april en september 2009 voerde het onderzoeks- en adviesbureau Triharch op het Wolsemveld te Dilbeek een archeologisch vooronderzoek door middel van proefsleuven uit. Dit onderzoek paste binnen de aanleg van een verkaveling van Intercommunale Haviland enerzijds (verder het Haviland-perceel genoemd) en van de Gewestelijke Maatschappij voor Volkshuisvesting anderzijds (verder het GMV-perceel genoemd). Het volledige terrein beslaat een oppervlakte van 12 ha. Doel van het onderzoek was het opsporen en waarden van archeologische resten en het adviseren van vervolgonderzoek en/of het vrijgeven (van een deel) van dit 12 ha groot gebied.

Het studiegebied maakt deel uit van een uitloper van een noordoost zuidwest gericht leemplateau gelegen tussen de Molenbeek en de Smissenbosbeek. Het terrein helt af van het zuidwesten naar het noordoosten. De onderzochte helling is dus naar het zuidoosten gekeerd.

Op ca. 500 m ten zuiden van het terrein, tussen de Smissenbosstraat en het Hof ter Smissen, werden in 2006 opgravingen uitgevoerd o.l.v. Dirk Pauwels van het VIOE. Daarbij werden sporen uit de ijzertijd en de Romeinse tijd aangetroffen. Een verslagje hiervan verscheen in de brochure 'Recent archeologisch onderzoek in Vlaams-Brabant 2006'.

Op basis van de topografie en oriëntatie van de plateauhelling en de bodemsamenstelling heeft het onderzoeksgebied een hoge archeologische verwachting, in het bijzonder voor Romeinse nederzettingssporen van het type 'villadomein'. Tijdens een visuele terreinverkenning vóór de start van het terreinwerk werd al een concentratie van Romeinse dakpanfragmenten vastgesteld.

Op het Haviland-perceel werden in het westelijk deel voornamelijk "natuurlijke" sporen, zoals boomvallen aangetroffen. Naast twee lithische artefacten, waaronder 1 gepolijste stenen bijl uit het middenneolithicum (4.500 - 3.500 v. C.), en de resten van een weg uit de 20ste eeuw, dateren het merendeel van de antropogene sporen uit de Romeinse tijd. Deze laatste sporen kunnen toegeschreven worden aan een zogenaamd Romeins villadomein.

Dit ongeveer rechthoekig domein is noordwest zuidoost georiënteerd en beslaat een totale oppervlakte van ca. 5 ha. In het westen en het oosten werden grachten aangesneden die daar de grenzen van het villadomein vormen. In het noorden werd geen gracht teruggevonden, maar de spreiding van de Romeinse sporen geeft daar de begrenzing van het domein aan. De zuidelijke grens van het domein werd niet bereikt en ligt waarschijnlijk onder de huidige Zuurweidestraat. Vermoedelijk liep het domein tot aan de Smissenbosbeek.

Op verschillende plaatsen vonden we sporen terug van gebouwen opgetrokken in steen. Bij sommige lagen de stenen nog op hun oorspronkelijke plaats. Zo bestond onder meer de hoek van een kelder aan de binnenzijde uit een parament in zorgvuldig gekapte zandstenen blokken. Bij andere muursporen waren de stenen, vermoedelijk al in de Romeinse tijd, uitgebrouwen en bleef er enkel een uitbraakspoor zichtbaar. In totaal konden minstens vier verschillende gebouwen in zogenaamde steenbouw gelokaliseerd worden. Al deze gebouwen hadden dezelfde typische noordoost zuidwest oriëntatie en lagen langs de noord- en westzijde van het villadomein, omheen een ruim binnenplein.

We registreerden bij deze prospectie slechts enkele paalkuilen. Hieruit kon geen bouwplattegrond gereconstrueerd worden. Toch weten we uit ander onderzoek dat binnen Romeinse villadomeinen gebouwen in steen (woning, badgebouw, ...) samen voorkwamen met constructies in hout (schuren, stallen...).

Op twee locaties werden kuilen aangetroffen die als brandrestengraven kunnen geïnterpreteerd worden. Mogelijk waren op die plaatsen één of meerdere grafvelden van de villa gelegen.

Binnen het villadomein bevonden zich grote vergraven of geërodeerde zones waarin zich veel archeologische resten bevonden, zoals dakpanfragmenten, scherven, houtskool, glas... De juiste betekenis van deze zones kon nog niet bepaald worden. Toch zou verder archeologisch onderzoek, waarbij elke vondst topografisch nauwkeurig wordt ingemeten en geanalyseerd, zeker heel wat informatie kunnen opleveren over de ruimtelijke spreiding van de landbouw- en artisanale activiteiten binnen een dergelijk Romeins villadomein.

Archeologisch onderzoek in het kader van fase 1 van GEN Dilbeek-Ternat (3de en 4de spoor).

Jeroen Vandendorpe, Bart Bartolomieux, Eline Van Heymbeeck (Soresma)

INLEIDING

In opdracht van de firma Denys voerde Soresma een archeologisch onderzoek uit voorafgaand aan de aanleg van het Gewestelijk Expresnet te Dilbeek. De spoorlijn 50A (Brussel Zuid-Denderleeuw) wordt uitgebreid met een derde en vierde spoor naast de bestaande sporen. Het volledig tracé bedraagt 10,75 km. Tijdens fase 1 voerde Soresma onderzoek uit in de zone tussen km 10,750 en 12,300 door middel van een boor- en een proefsleuvenonderzoek onder leiding van Wouter De Maeyer en Frederik Wuyts. Het booronderzoek bevestigde de gegevens van de Bodemkaart van Vlaanderen en tijdens het proefsleuvenonderzoek werd een archeologische waardevolle zone uit de late middeleeuwen en vroege postmiddeleeuwen aangesneden (14de-17de eeuw).

GESCHIEDENIS

De onderzochte zone behoorde tot de landelijke middeleeuwse en postmiddeleeuwse nederzetting Zierbeek. De heerlijkheid zou mogelijk gesticht zijn door Siegfried van Sierbeke, een leenman van de Heren van Wezenmaal, maar het kan ook vroeger dan 1172 zijn geweest. Vanaf 1497 worden de Egmonds, de heren van Gaasbeek (vroeger Gaesbeeck) de eigenaar over Zierbeek. Het gehucht Zierbeek zou in 1577 verkocht zijn, maar in de praktijk bleef ze de Heren van Gaasbeek toebehoren. In 1690 werd het gehucht Zierbeek,

behorend tot het Nieuwe Land van Gaasbeek, aan baron d'Attenrode verkocht. In 1827, na de Franse Revolutie, wordt Zierbeek een gehucht van de gemeente Schepdaal. In de 20ste eeuw wordt Schepdaal een deelgemeente van Dilbeek.

HET ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

Het archeologisch onderzoek (opgravingen en verwerking) werd uitgevoerd van maart tot juli 2009 in de omgeving van de Kouterstraat te Dilbeek. Doel van het 'vlakdekkend' onderzoek was een inzicht te verkrijgen op het ontstaan en de ontwikkeling van de nederzetting Zierbeek. De aangetroffen sporen betroffen kuilen, paalsporen, greppels, grachten, drainagesporen, funderingen, bakstenen en zandstenen structuren.

Op de verschillende zones onderscheidde we vier grote chronologische fasen inzake sporen, structuren en vondsten.

■ De hoge middeleeuwen

(12de tot en met 13de eeuw n. C.)

Op het terrein zijn bewoningssporen gevonden uit deze periode. Rondom een hutkom zijn sporen gevonden van agrarische en/of ambachtelijke activiteiten: een aantal kuilen bevatten houtskool, aardewerk, baksteenfragmenten, bot en metaal. De functie is onduidelijk. Het aardewerk in deze periode bestaat voornamelijk uit kogelpotten. Een kogelpot heeft een bolvormige,

gesloten vorm met een uitstaande hals. Ze werden gebruikt als kookpot, voorraadpot, drinkbeker of kamerpot.

■ De late middeleeuwen

(14de tot en met 15de eeuw n. C.)

Ook uit deze periode zijn bewoningssporen aangetroffen. Een bijgebouwtje van een grote boerenwoning had muren in baksteen en zandsteen en een rode bakstenen vloer. Deze bakstenen waren op een onregelmatige wijze aangelegd en werden, aan de hand van het aardewerk in de 15de-16de eeuw gedateerd. Het oudste spoor is een vierkante bakstenen structuur gevuld met grijze leem met aardewerk en metaal. Dit spoor wordt in de 2e helft van de 15de-1ste helft van de 16de eeuw gedateerd. Mogelijk werd dit bijgebouwtje voorafgegaan door een houten voorganger. Aardewerk bestond uit andere delen, kruiken, kommen en potten.

■ De nieuwe tijden

(16de tot en met 17de eeuw n. C.)

In deze periode worden enkele kuilen gedateerd, die vermoedelijk te maken hebben met agrarische en/of ambachtelijke activiteiten. Eén van de kuilen bevatte een munt die dateerde uit de regeringsperiode van Filips De Schone (1452-1506).

Het bijgebouwtje blijft in gebruik tijdens deze periode. Mogelijk werd wel de ruimte met bakstenen muren vervangen door een kamer opgetrokken uit zandstenen muren.

De bewoners van het erf legden twee welputten aan om grondwater te kunnen gebruiken. De bakstenen ronde waterput ten noordoosten van de bouwval bestond uit bakstenen (formaat: 20 cm lang, 12 cm breed en 6 cm hoog), gele mortel en enkele zandstenen. De insteek van de waterput kon duidelijk onderscheiden worden en bevatte één stukje aardewerk (tussen de 16de en 18de eeuw gedateerd) en enkele houten paalresten. Deze paalresten waren als bouw materiaal voor de waterput gebruikt. De vulling van de waterput bestond uit 9 lagen. De vondsten (aardewerk, metaal, bot, glas, silex, schelp en één schoentje) uit deze vulling daterden tussen de 1ste helft van de 16de en 19de eeuw. De bodem bevond zich op ongeveer 4,80 meter diepte. Mogelijk legden de bewoners deze waterput aan in de 1ste helft 17de eeuw-2de helft 17de eeuw. Een tweede waterput bestond uit bakstenen van 24 cm op 10,5 cm op 5 cm en op een regelmatige manier met gele mortel opgebouwd. Tussen de stenen werd er geen aardewerk gevonden. De insteek van de waterput kon niet worden gedateerd. De vulling bestond uit meerdere lagen. Vanwege instortingsgevaar is de waterput slechts gedeeltelijk onderzocht. De vondsten dateren deze waterput ruim in de 16de-18de eeuw, maar we durven een nauwere datering van in de 2de helft van de 17de eeuw-1ste helft van de 18de eeuw vooropstellen.

■ De nieuwe tijden

(18de tot en met 19de eeuw n.C.)

In deze periode bleven het bijgebouwtje en de tweede waterput in gebruik. Er kan wel gesproken worden van een verval in de 19de eeuw gezien het beperkte aardewerk. Er komt meer aardewerk uit de 18de eeuw voor. Waarschijnlijk werd het bijgebouwtje in de 19de eeuw niet meer gebruikt, raakte het verkommerd of werd het zelfs afgebroken. Op de Ferrariskaart zien

we een boerderij bestaande uit een hoofdgebouw, bijgebouw en bosgrond. Het hoofdgebouw werd tijdens de opgravingen niet gevonden. Het lag waarschijnlijk net buiten de opgravingszone.

BESLUIT

De opgravingen van Soresma in 2009 hebben aangetoond dat het gebied langs het Gewestelijk Expresnet te Dilbeek sporen van bewoning en van ambachtelijke activiteiten bevatte. Deze bewoning bleek tot het landelijke middeleeuwse en postmiddeleeuwse Zierbeek te behoren, gespreid over een periode tussen de 12de en 19de eeuw.

Bibliografie

K. DE GROOTE, *Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen. Techniek, typologie, chronologie en evolutie van het gebruiksgoed in de regio Oudenaarde in de volle en late Middeleeuwen (10de-16de eeuw) Deel I*, Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed 2008.

DILBEEK, "Geschiedenis", in: *Gemeente Dilbeek (online)*, 2009. <http://www.dilbeek.be/Geschiedenis.8.0.html> (20 mei 2009).

LENNIK, "Wapenschild gemeente Lennik", in: *Gemeente Lennik (online)*, 2009. <http://www.lennik.be/fb111mj161joc1b-jc199.aspx> (25 mei 2009).

O. VANDEPUTTE & F. DEVOS, *Gids voor Vlaanderen: toeristische en culturele gids voor alle steden en dorpen in Vlaanderen*, Tielt 2007.

F. VAN DROOGENBROECK & F. STRAETMANS, *Schepdaal... sinds onheugelijke tijden*, Schepdaal 2003.

J. VERBESSELT, *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13e eeuw: deel XXIII*, Vlaams Brabant 1991.

WIKIPEDIA, "Dilbeek", in: *Wikipedia (online)*, 2009. <http://nl.wikipedia.org/wiki/Dilbeek> (25 mei 2009).

WIKIPEDIA, "Kruikenburg", in: *Wikipedia (online)*, 2009. <http://nl.wikipedia.org/wiki/Kruikenburg> (08 juni 2009).

Doorsnede van de tweede waterput. (© Soresma)

Archeologisch vooronderzoek te Kortenberg - Goedestraat

Maarten Bracke en Ben de Vriendt (Archaeological Solutions)

Zicht op het "Pachthof der zevenslapers" met op de voorgrond een deel van het plangebied. (© Archaeological Solutions)

Op aanvraag van het Agentschap R-O Vlaanderen - Entiteit Onroerend Erfgoed werd in opdracht van het OCMW Leuven van 1 t.e.m. 2 december 2008 een archeologisch vooronderzoek uitgevoerd door de archeologen Maarten Bracke en Ben de Vriendt, beiden in dienst bij Archaeological Solutions. Het terrein, waar een woonverkeveling gepland wordt, is gelegen in de Goedestraat (Kortenberg), ten NO van het 18de-eeuwse "Pachthof der zevenslapers" en in de onmiddellijke nabijheid van de Molenbeek.

Het onderzoeksgebied heeft een oppervlakte van 3600 m² waarvan minstens 12% diende onderzocht te worden door middel van ononderbroken parallelle proefsleuven tot op het archeologisch niveau. We legden in totaal vier sleuven machinaal aan. Het hogergelegen deel bestaat uit een droge leembodem, naar de Molenbeek toe wijzigt het tot in een natte tot zeer natte leembodem.

Het onderzoek toonde aan dat het terrein een hoge archeologische waarde kent. In elke sleuf werden sporen aangetroffen die te dateren zijn in de volle en/of late middeleeuwen. Uit de sporen kwam hoofdzakelijk Maaslands wit (Andenne) en lokaal grijs aardewerk. De sporen zelf kunnen onderverdeeld worden in paal-sporen, (leemextractie)kuilen en grachten of greppels. Vermoedelijk behoren het merendeel van de sporen tot eenzelfde periode. Mogelijk kunnen deze gekoppeld worden aan het nabijgelegen 'Pachthof der zevenslapers'

dat reeds vermeld wordt in de 15de eeuw. De sporen zouden deel kunnen uitmaken van een vroegere middeleeuwse fase van dit erf.

Ondanks de beperkte oppervlakte blijkt het terrein archeologisch interessant te zijn. Het vooronderzoek toonde aan dat hier woonstructuren en bijbehorende kuilen en een grachtenstelsel aanwezig zijn, voorlopig ruim te dateren in de volle en late middeleeuwen. Een verder archeologisch onderzoek volgt dan ook in de komende maanden. Hierbij zal aandacht moeten besteed worden aan de relatie tussen het 'pachthof' en een eventuele vroegere fase van dit erf waarbij de historische en archeologische bronnen een totaal beeld kunnen vormen.

Houtskoolrijk spoor met verbrande leembrokken. (© Archaeological Solutions)

Inheemse landelijke nederzetting(en) uit de Romeinse tijd te Meise - Westrode

Walter Sevenants (Triharch)

Van juni tot september 2007 werd een archeologisch vooronderzoek uitgevoerd door het archeologisch onderzoeks- en adviesbureau Triharch op het terrein van het gepland bedrijventerrein te Westrode-Meise voor de Intercommunale Haviland. Wegens de vrij ongunstige bewoningscondities (zie verder) en het feit dat er tot dan toe geen archeologische vondsten waren gekend binnen dit gebied, zou men verwachten dat de kans op het aantreffen van archeologische resten binnen dit gebied zeer laag ligt. Gezien het uitgebreide areaal werd in het milieueffectenrapport echter -terecht- de verplichting ingeschreven dit terrein van 50 ha toch te onderzoeken op de aanwezigheid van archeologische relicten. Verkennend bodemkundig onderzoek toonde aan dat het oorspronkelijke oppervlak waarschijnlijk een 10-tal cm lager lag dan nu. Ook bleek dat na WO II over nagenoeg het volledige terrein drainagegreppels waren aangelegd tot 30 cm diepte. Dit waren dan weer condities die een positief effect konden hebben op eventueel aanwezige archeologische sporen. De aanwezigheid van drainagegreppels verhinderde namelijk dat de akkers dieper konden geplouwd worden.

In totaal werd iets meer dan 10% van het onderzoeksgebied opengelegd, wat neer komt op een areaal van meer dan 5 ha of meer dan 25 km sleuven.

Naast een beperkt aantal vondsten uit de steentijd, de metaaltijden en de nieuwste tijden, dateerde het merendeel van de archeologische sporen en vondsten uit de midden-Romeinse tijd. Het betreft één of meerdere zogenaamde inheemse landelijke nederzettingen. Een dergelijke nederzettingvorm bestond uit een boerderij met waterput, veekralen, waterpoelen, één of meerdere bijgebouwen... binnen een areaal van akkers en/of weiden.

Dergelijke gebouwen waren ofwel volledig in hout opgetrokken ofwel in vakwerkbouw (hout en leem). Deze bouwtechnieken werden al vóór de Romeinse tijd gebruikt en blijken dus verder toegepast in de Romeinse tijd. Bij het onderzoek te Westrode werden op 9 verschillende plaatsen sporen teruggevonden van dergelijke gebouwen, waarvan één met zekerheid als een potstalboerderij kon geïdentificeerd worden.

Het toenmalige landbouwareaal was opgedeeld in akker- en/of weidepercelen, afgeboord door greppels. Van deze werden er tientallen aangesneden in de proefsleuven. Een aantal van deze greppels liep waarschijnlijk langs landwegen. Zo konden we in het zuidoosten van het onderzoeksgebied twee parallelle greppels, op 3 m van elkaar gelegen, over een afstand van bijna 200 m volgen. Deze flankerden waarschijnlijk een landweg. De hypothese dat dit een deel van de Romeinse weg Asse – Rumst betreft is verdedigbaar, maar niet bewezen. In een aantal proefsleuven

werden zogenaamde ploeg- en/of karrensporen aangetroffen. Het is echter niet zeker of deze uit de Romeinse tijd dateren.

De doden werden in dergelijke nederzettingen ofwel geïsoleerd ofwel in kleine groepjes bijgezet in zogenaamde 'brandrestengraven'. Dergelijke graven werden op 11 locaties binnen dit onderzoeksgebied aangetroffen. Door de geringe omvang van deze graven (clusters) en het feit dat slechts 10% van het onderzoeksgebied werd opengelegd, maakt dat er waarschijnlijk nog meer van deze graven en grafveldjes aanwezig zullen zijn.

Een eventuele ruimtelijke en/of tijdsgebonden relatie tussen de gebouwen, perceelsindeling en graven/grafveldjes, kan op basis van de huidige onderzoeksresultaten niet afgeleid worden. Op deze vragen kan enkel een antwoord verkregen worden op basis van verder archeologisch onderzoek. Bij de bouw van het bedrijventerrein in één van de komende jaren zal zeker een afweging moeten gemaakt worden voor bewaring in situ of ex situ (via opgraving) van deze archeologische site.

Archeologisch onderzoek Borchtsite te Opwijk

Bert Acke, Raf Trommelmans (Monument Vandekerckhove nv)

OPWIJK

Coupe op een 12de-13de-eeuwse kuil. (© Monument Vandekerckhove nv)

Naar aanleiding van de bouwplannen voor een verkaveling en de bijbehorende wegenwerken op de Borchtsite in de gemeente Opwijk voerde Monument Vandekerckhove nv een archeologische opgraving uit van juni tot december 2008. Voorafgaand archeologisch proefonderzoek in 1998-1999 en in 2002 had het potentieel van het terrein reeds aangetoond. Opdrachtgever en financierder van het onderzoek was de intercommunale Haviland, die hiervoor eveneens kon rekenen op steun van de gemeente Opwijk en de provincie Vlaams-Brabant.

De verwachting was dat bij de opgraving de restanten van het opperhof van de Borcht van Opwijk aan het licht zouden komen: een heuvellichaam, een rondgaande gracht en bewoningssporen uit de volle middeleeuwen. Sporen van de eerste kerk van Opwijk zouden bewaard zijn op een aangrenzend terrein waar proefsleuven werden aangelegd.

Het onderzoek heeft duidelijke volmiddeleeuwse bewoningssporen aangetoond in het noordelijk deel van het terrein, omsloten door een gracht van ongeveer 25 m breed. De bewoningssporen betreffen kuilen en paalgaten (waarin echter geen bouwplattegrond kon herkend worden), met in de opvulling voornamelijk materiaal uit de periode tweede helft 11de eeuw - tweede helft 12de eeuw. Archeologische sporen uit deze periode werden in de zone buiten deze gracht niet aangetroffen. Het vrijwel ontbreken van laatmid-

Ligging van het neerhof van de Borchtsite, begrensd door een brede walgracht en een kleinere gracht binnenin. Het neerhof heeft ruw geschat een oppervlakte van ca. 1260 m². (© Monument Vandekerckhove nv)

deleeuws materiaal op de site doet vermoeden dat het terrein van ca. 1200 tot 1500 niet bewoond was. In de postmiddeleeuwse periode is er opnieuw activiteit op het terrein, wat zich onder andere uit in de bouw van een hoeve met bijgebouwen. Bij het proefsleuvenonderzoek op de vermoedelijke locatie van de verdwenen kerk werden bijna geen archeologische sporen aangetroffen. De plaats van de eerste kerk van Opwijk dient dus elders te worden gezocht.

De archeologische datering van de Borchtsite sluit aan bij de gekende historische gegevens, maar de positionering van het opperhof en neerhof strookt niet met de gangbare theorie. Het onderzoek gaf geen aanwijzingen voor een mottestructuur op een opperhof. De volmiddeleeuwse sporen in het noorden van het terrein duiden meer dan waarschijnlijk op een neerhof, omgeven door een brede walgracht. Het opperhof dient vermoedelijk gesitueerd te worden ten noorden-noordwesten van het onderzoeksterrein, meer naar de huidige dorpskern toe. Of er zich op dit opperhof een mottekasteel bevond, of een hoeve (site met walgracht) is onbekend.

Meer info? Contacteer Bert Acke op 0485-88 71 16 of bert.acke@monument.be.

Proefsleuvenonderzoek Houtemstraat te Tienen

Tom Deville (Condor Archaeological Research)

Op woensdag 29 oktober 2008 heeft Condor Archaeological Research in opdracht van Seviceflats Invest nv een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd op een perceel aan de Houtemstraat te Tienen. Het onderzoek vond plaats naar aanleiding van de bouw van serviceflats met gemeenschappelijke delen. Bij de bouw hiervan zal het eventueel aanwezig bodemarchief worden verstoord tot op een diepte van circa 2 m beneden maaiveld.

Het plangebied is gelegen aan de noordzijde van de bebouwde kom van Tienen en heeft een oppervlakte van circa 960 m². Het ligt op een perceel dat wordt ingesloten door de Houtemstraat in het noorden en de ingang van het regionaal ziekenhuis campus St. Jan in het Oosten.

In overleg met R-O Vlaanderen Onroerend Erfgoed en de intergemeentelijke archeologische dienst PORTIVA is beslist één werkput aan te leggen met een lengte van 60 m en een breedte van 4 m. Deze proefsleuf ligt nagenoeg in het midden van de toekomstige bebouwing. De onderzoeksoppervlakte bedraagt circa 25 % van het plangebied.

Uit het veldonderzoek bleek dat de bodem grotendeels verstoord is. Onder een ophoogpakket lag een 20 tot 60 cm dikke begraven bouwvoor met eronder twee geroerde lagen. In deze lagen zijn recente an-

tropogene insluitsels aangetroffen. Op een diepte van 120 cm beneden maaiveld is de C-horizont aangetroffen.

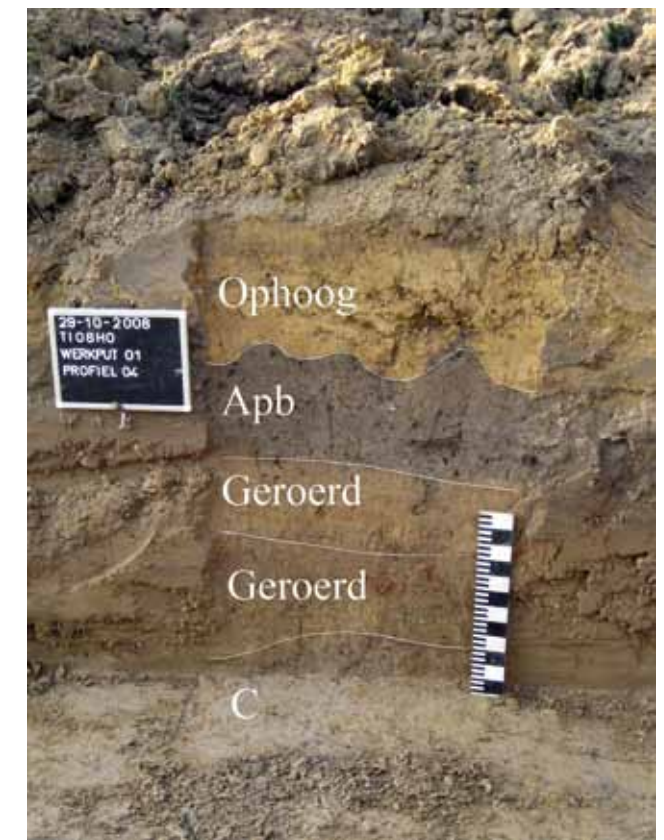
Het ophoogpakket en de geroerde lagen worden dunner in oostelijke richting. Daar is de moederbodem reeds op 40 cm beneden maaiveld aangetroffen.

De oostelijke helft van de werkput bevat geen enkel spoor. Centraal lopen twee parallel aan elkaar gelegen greppels in noordwest-zuidoostelijke richting. De greppels doorsnijden enkele natuurlijke sporen en kuilen. Beide greppels zijn scherp afgelijnd. In één van de greppels is een recent fragment aardewerk van sub-recente of recente datering. In een hiernaast gelegen kuil zijn twee, vermoedelijk Romeinse, scherven aangetroffen die bij het dempen hiervan als secundaire depositie in de vulling zijn terechtgekomen.

Ten noordoosten van de greppels bevond zich een grote kuil met een kleiige vulling. In de kuil is een recente baksteenlaag aangetroffen afkomstig van een structuur die gesloopt werd.

Op basis van het veldonderzoek is er geen vervolgonderzoek geadviseerd. Door het ontbreken van archeologische indicatoren en de hoge dekkingsgraad (circa 25 %) van dit vooronderzoek wordt dit niet als noodzakelijk beschouwd.

Proefsleuvenonderzoek aan de Streekstraat te Vissenaken (Tienen)

Kristien Borgers (Condor Archaeological Research)

Van 27 juli tot en met 29 juli 2009 is door Condor Archaeological Research een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd te Vissenaken, op de hoek van de Vissenakenstraat met de Streekstraat. Op deze locatie wordt in de nabije toekomst door Aquafin nv een rioolwaterzuiveringsinstallatie (RWZI) en een pompstation gerealiseerd. Bij de aanleg van de TvN-leiding eind jaren '90 heeft men op iets meer dan 10 m ten noordoosten van het plangebied een vierpostige constructie en een kringgreppel van een grafheuvel uit de bronstijd aangetroffen. Door de aanwezigheid van bronstijdreten in de nabije omgeving kunnen archeologische waarden binnen het plangebied niet worden uitgesloten. Aangezien de verstoringdiepte van de toekomstige graafwerkzaamheden dieper is dan het niveau waarop archeologische resten kunnen worden aangetroffen dient een proefsleuvenonderzoek duidelijkheid te brengen in welke mate archeologische sporen, structuren en vondsten in het plangebied aanwezig zijn.

Verspreid over het 2 hectare grote onderzoeksgebied zijn vijftien proefsleuven aangelegd. In totaal is 11% van het plangebied aan een archeologisch vooronderzoek onderworpen.

In alle proefsleuven is een 10 à 25 cm dikke bouwvoor (Ap-horizont) aangetroffen. Onder de bouwvoor is vaak ook een oudere grijze verploegde laag zichtbaar die lokaal ongeveer 10 à 20 cm dik is (Ap-horizont).

Op een diepte van 15 à 40 cm beneden het maaiveld is de natuurlijke moederbodem (C-horizont) aangetroffen. Deze bestaat uit licht bruingele of grijs lichtgrijze weinig zandige leem. In het zuiden van werkput 10 is een sterk zandige oeverafzetting met weinig grind waargenomen. In het zuiden van werkput 15 is een zeer weinig zandige kleiige komgrond waargenomen. De top van de C-horizont is geroerd door bioturbatie waardoor de archeologische sporen slecht waar te nemen zijn. Bijgevolg zijn de onderzoeksvlakken net hieronder aangelegd, op een diepte van 30 à 50 cm onder maaiveld.

In totaal zijn, verspreid over de proefsleuven, 22 sporen aangetroffen die alle van recente aard blijken te zijn. Een kleine kuil vertoonde in het oosten en zuiden veel houtskool. Wegens het karakter en uitzicht van het spoor is het gecoupeerd en kan het op basis van steenkoolinclusies in de onderste opvullingslaag gedateerd worden vanaf het einde van de 19e eeuw n.C. Daarenboven zijn ook een aantal natuurlijke sporen opgetekend, gaande van natuurlijke verkleuringen in de moederbodem tot boomkuilen. Tijdens het onderzoek zijn 122 vondsten (metaal en aardewerk gaande van Romeins tot recent) ingezameld. Alle archeologische resten zijn aangetroffen op de onderzoeksvlakken tijdens de aanleg van de proefsleuven, op het niveau van de C-horizont. Geen enkel vondstnummer is aan een spoor toegekend. Uit het

proefsleuvenonderzoek is gebleken dat de bodem in het plangebied enkel recent door menselijke activiteit is verstoord. De aangetroffen sporen zijn immers van recente oorsprong en leveren niet meteen een meerwaarde op voor de archeologische kennis in de omgeving. De hoge verwachting die voor de start van

het onderzoek was toegekend om begravingsresten uit de bronstijd aan te treffen kan op basis van het veldonderzoek naar laag worden bijgesteld. Er worden geen relevante archeologische resten bedreigd waardoor een vervolgonderzoek niet als noodzakelijk wordt beschouwd.

Coupe op kleine houtskoolrijke kuil.

De Romeinse vicus en de middeleeuwse stadsgracht van Tienen. Archeologisch onderzoek op de stationsparking aan de Tramstraat.

Dirk Pauwels (VIOE)

ONDERZOEKSKADER

In het kader van de uitbreidingsplannen voor het bestaand én ontoereikend pendelparkeerterrein aan de achterzijde van het station aan de Tramstraat te Tienen (kad. Afd. 2; Sie F; Kaartblad 2; geen n.) diende de NMBS een bouw aanvraag in voor een zone van ca. 7000 m². Behalve oppervlaktewerkzaamheden omvatte het project ook bodembedreigende ingrepen zoals de aanleg van een rioleringsleuf met aftakkingen en van een infiltratiebekken. Rekening houdend met de reeds gekende archeologische waarden in de zone – het archeologisch onderzoek ter plaatse in 1981-1982 had hiervan reeds overtuigend getuigenis afgelegd - en het feit dat het archeologisch bodemarchief niet in situ zou kunnen worden behouden, formuleerde het Agentschap RO-Vlaanderen Onroerend Erfgoed een voorwaardelijk gunstig advies, met dien verstande dat het bedreigde erfgoed ex situ zou bewaard blijven d.m.v. een gedetailleerd preventief archeologisch onderzoek.

Dit onderzoeksproject werd volledig gefinancierd door de NMBS-Holding en gecoördineerd door de Intergemeentelijke Archeologische Dienst Portiva. Het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed voerde het veldwerk tussen augustus 2008 en maart 2009. Het basisrapport van dit onderzoek gaat in september bij het VIOE ter perse (Pauwels in druk), de volledige

uitwerking van de opgraving, met ook de incorporatie van nog ongepubliceerde informatie uit de 1981-1982 opgraving, is voorzien voor 2010. Dit vicusonderzoek past binnen de onderzoeksagenda die het VIOE voor zijn archeologisch onderzoek heeft opgesteld op basis van de onderzoeksbalans onroerend erfgoed Vlaanderen.

Een eerste versie van dit voor het publiek toegankelijke overzicht van onze kennis én kennisleemten (www.onderzoeksbalans.be) werd in 2008 onder coördinatie van het VIOE afgerond. In het onderzoeksthema 'Romeinse vici' wordt de essentiële rol van vici in de wisselwerking Romeinse stad-platteland benadrukt en wordt gepleit voor zowel het benutten van elke nieuwe opportuniteit voor archeologisch onderzoek als voor het exploiteren van de onontgonnen gegevens uit reeds uitgevoerd onderzoek.

De bodemarchiefbedreigende ingrepen omvatten twee putten voor een infiltratiebekken en een rioleringsleuf die samen ca. 250 m² innemen. Eén werkput werd parallel aan de oostzijde van de onderzoekzone aangelegd op de plaats van een infiltratiebekken, de tweede werkput bestond uit een NW-ZO sleuf voor de rioleringsleuf met 12 dwarsleufjes voor de waterslikkers. De projectzone bevindt zich centraal binnen de hypothetische perimeter van de Romeinse vicus die ontstond op de weg Boulogne-Cassel-Tongeren-Keulen, op ongeveer 30 km ten westen van de hoofdplaats van de civitas Tungrorum. De afbakening van de vicusperimeter gaat terug tot Mertens' status quaestionis van het vicusonderzoek te Tienen. Deze omtrek werd n.a.v. het grootschalig archeologisch onderzoek

op het Grijpenveld tussen 1997 en 2003 aanzienlijk uitgebreid, in die mate dat de oppervlakte van de Romeinse nederzetting nu op ca. 50-60 ha wordt geschat. Gelegen op deze verkeersader fungeerde de vicus zelf als een regionaal wegenknooppunt met o.m. verbindingen naar naburige kleinstedelijke agglomeraties zoals Grobbendonk, Elewijt, Kester, Braives, Tavers, Baudecet.

VAN VROEGER ONDERZOEK TOT NIEUWE INZICHTEN

De nederzettingstopografie van de centrale zone van de vicus is echter nog grotendeels een onbekend gegeven, en het heeft geduurd tot 1981-1982 voordat een kleine oppervlakte bij de Tramstraat d.m.v. 5 sleuven volgens moderne wetenschappelijk methodes werd onderzocht (Thomas 1983). Later werden in deze zone nog een aantal noodopgravingen uitgevoerd: in de Zijdellingsestraat in 1995-1996 (2200 m²), onder het NMBS-tractieonderstation in 1999 (ca. 100 m²), en ten slotte in de Spikdorenstraat in 2006 (400 m²).

Deze opgravingen hebben een enorme schat aan archeologische sporen en vondsten opgeleverd, die nog grotendeels moet ontgonnen worden.

De nieuwe onderzoekszone ligt in een deel van de nederzetting dat in de 1ste en begin 2de eeuw werd ingenomen door hout- en steenbouw (woonhuizen, horreum, badgebouw) en een ceremoniële ruimte, en in de 2de -3de eeuw door o.m. ambachtelijke ateliers (sporen van metaal- & beenbewerking in Zijdellingse

en Spikdorenstraat en van aardewerk-, glas – en textielproductie bij de Tramstraat) en een mithraeum. Structurerende elementen in de vicustopografie nabij de onderzoekszone zijn twee wegen: een O-W straat (parallel met de huidige Tramstraat) ten zuiden ervan en een NW-ZO weg, de verbindingsweg tussen de vici van Tienen en Elewijt, ten noorden.

De werkputten van 2008-2009 sluiten aan op de sleuven van 1981-1982, die behalve resten van een pottenbakkersoven, een waterput, twee kelders en steenfunderingen ook een groot aantal kuilen en een omvangrijke hoeveelheid Romeins vondstmateriaal aan het licht brachten. In de bewoningssporen, afgedekt door een ca. 40 cm dikke puin/egalisatielaag, werden indertijd twee fasen onderscheiden, een houtbouwfase van het midden 1ste eeuw n. C. en een steenbouwfase van midden/einde 2de eeuw- 1ste helft 3de eeuw n. C.

Het nieuwe onderzoek bevestigt deze fasering van de Romeinse sporen. Maar waar de vorige onderzoekers stelden dat de oudste fase werd afgedekt door een lichtgrijze laag, lijkt ons deze laag een restant van de B-horizont te zijn.

■ De oudste sporen

De oudste sporen zijn o.i. doorheen deze horizont gegraven, maar door homogenisatie nog nauwelijks of niet af te lijnen. Fase I is vertegenwoordigd door een twintigtal grondsporen. Het betreft enerzijds ronde tot afgeronde kuilen en kuiltjes waarvan een aantal tot een korte palenrij kunnen worden geconfigureerd, die parallel lijkt te verlopen met een greppel. De andere groep sporen omvat 3 greppels waarvan er twee op 3-3,5 m tussenafstand parallel verlopen volgens een NO-ZW oriëntatie. De derde greppel verloopt haaks hierop in NW-ZO richting.

De greppels hebben een bovenbreedte tussen 20-40 en 100 cm, zijn komvormig in profiel en 20 tot 60 cm diep in de moederbodem bewaard.

Dergelijke vage grondsporen –onderdelen van houtbouw, hekkens/palissades of afwateringsgreppels – zijn vaak de enige restanten van de ontstaansfase van vici: zie bijv. de naar Belgische normen uitgebreid onderzochte én gepubliceerde vicus van Liberchies.

■ De tweede fase van de vicus

De meerderheid van de sporen hoort bij de tweede fase van de vicus. Deze sporen doorsnijden eveneens de lichtgrijze B-horizont maar tekenen zich duidelijk af in de grijze laag en worden op hun beurt afgedekt door de donkerbruine egalisatielaag. In de basisrapportage wordt een selectie van kuilen kort gepresenteerd, in afwachting van de definitieve uitwerking van het onderzoek. De profielopnames hieronder geven een indruk van de vorm, diepte en opvulling van 2 diepere kuilen. Ook de studie van het vondstmateriaal bleef nog beperkt tot een snelle inspectie van de randfragmenten van de overige aardewerkcategorieën. Het aardewerk uit fase II blijkt qua vormen, techniek en afwerking volledig overeen te komen met het aardewerkensemble uit het onderzoek van de jaren 1981-1982. Dit mag ook niet verbazen aangezien in de onderzoekszone op het eind van de 2de en de eerste helft van de 3de eeuw één of meerdere pottenbakkers actief waren.

■ De (middeleeuwse) stadsgracht

In de tweede werkput viel het Romeinse bodemarchief volledig ten prooi aan de aanleg van de middeleeuwse stadsgracht, waarvan de putwandprofielen de aanzet van de zuidwaarts wegduikende opvullingsslagen toonden. De gracht maakt deel uit van de 3de of grote omheining rond het middeleeuwse Tienen (6125 m lang), waarvan de aanleg werd begonnen rond 1360 en die in de loop van de 16de eeuw werd vervangen door de kleinere, vierde stadsmuur. De vesten van de derde omheining bestonden uit een combinatie van wal en gracht en werden hierom ook leugenvesten genoemd. Over de dimensies van de gracht/wal zijn vooralsnog weinig exacte gegevens beschikbaar. De diepte van de gracht is onbekend, maar een combinatie van de opgravingsgegevens van de Spikdoren- en Zijdellingsestraat laat toe de bovenbreedte van de gracht op ca. 30 m te reconstrueren. De combinatie van informatie uit deze opgravingen, uit een beperkt archeologisch onderzoek onder het NMBS-tractieonderstation en de nieuwe doorsnede door de gracht laat toe de grote bocht in het tracé van de gracht – zoals die blijkt op cartografische bronnen – nauwkeuriger te plaatsen. Een terminus ante quem voor de definitieve demping van de gracht is de inwijding van de spoorlijn Leuven-Tienen in 1837. Uit een opsomming van 1635 blijkt dat de gracht in de zone van de Molengatvest, de huidige stationsparking, wattervoerend was en de kaart van Ferraris (1771-1778) toont duidelijk dat dit in de volgende eeuw nog altijd gedeeltelijk het geval was. Vanaf 1782 krijgt Tienen toestemming van de keizer om de wallen te verlagen

en de grachten te dempen en werd er overgegaan tot de verhuur of verkoop van de percelen grond op het tracé van de vesten. Nog in 1813 werden onder Napoleon een 6-tal ha aan percelen geveild.

INTERPRETATIE

Het onderzoek documenteerde bewoningssporen uit de vroegste fase van de vicus en vult hiermee de gegevens van het onderzoek van 1981-82 aan. Deze vroegste bewoning, is nog verre van eenduidig. Duidelijk definieerbare houtbouwstructuren kwamen niet aan het licht. De geregistreerde paalkuilen kunnen zowel aan houten gebouwen als aan bijvoorbeeld (erf)afsluitingen hebben toebehoord, de greppels kunnen zowel percelen als houten gebouwen of zelfs wegen (afvoer van regenwater) hebben afgebakend. Eén hypothese is dat wij ons in deze zone bevinden aan de achterzijde van NO-ZW georiënteerde percelen, haaks op de NW-ZO Romeinse weg die aan de Tramstraat werd vrijgelegd. Het bredere zicht op het sporenbestand dat de koppeling van beide onderzoeken biedt, zal ons waarschijnlijk toelaten ook een betere grip te krijgen op dit areaal van de vicus in deze fase.

De bewoningssporen uit de tweede vicusfase omvatten in essentie een aantal kuilen waarvan sommige met sporen van bekisting. Bij de diepste kuilen is duidelijk dat zij eerst in een korte tijdsspanne zijn opgevuld met vondstenarme stortgrond, waarna een eerder geleidelijkere opvulling gebeurde. In tegenstelling tot het vroegere onderzoek doken er geen steenbouwstructuren op. Op het eerste gezicht lijkt het alsof de zone verlaten bleef tot zich mettertijd meer westwaarts een middeleeuwse bewoningskern –de huidige stadskern – ontwikkelde. Pas na de blijvende groei van deze nederzetting tot stad en met de behoefte aan een nieuwe omwalling/-grachting in de tweede helft van de 14de eeuw, werd de onderzoekszone weer aangesneden bij de aanleg van de nieuwe gracht. Vanwege de nabijheid van die gracht bleef de zone onbebouwd en het bodemarchief gespaard van grootschalige middeleeuwse bodemingrepen. Hiervoor is het wachten tot de 19de eeuw met de aanleg van het station en sporen.

Het onderhavige onderzoek op de stationsparking aan de Tramstraat is een voorbeeld van een gedetailleerd onderzoek van een eerder kleine bedreigde oppervlakte in de vicus van Tienen. De basisopzet van het onderzoek is het behoud van het bedreigde vicus-bodemarchief ex situ d.m.v. de wetenschappelijke registratie en documentatie. Op de tweede plaats vormde het onderzoek een noodzakelijke aanvulling op het eveneens beperkte en vrijwel erop aansluitende archeologisch onderzoek van de jaren 1981-1982. Hoewel dit onderzoek resulteerde in een zeer gedegen korte schets van de meest frappante sporen en catalogus van geselecteerde vondsten, bleef het gros van de sporen en vondsten door projectomstandigheden onuitgewerkt. Als wij de vele facetten van de nederzetting en haar bewoners willen belichten en begrijpen dan kan dit enkel door een gedetailleerd en doorgedreven onderzoek van sporen en vondsten.

Van essentieel belang is dat elke mogelijkheid tot archeologisch onderzoek – zonder een oppervlakte-ondergrens te hanteren – dient benut te worden: ondanks het feit dat Romeinse vici als het ware een oude bekende zijn in het Romeinse nederzettingssysteem in onze streken, is onze archeologische kennis ervan in de meeste gevallen toch bedroevend gering. Sinds de laatste wereldoorlog zijn in een ijtempo grote stukken uit het bodemarchief van deze nederzettingen – onze enige bron van kennis – ten onder gegaan aan de gestage groei van de kleinstedelijke centra die bovenop dit archief zijn ontstaan.

Literatuur

BRULET R., S. DE LONGUEVILLE & F. VILVORDER, *Liberchies, entre Belgique et Germanie. Guerres et paix en Gaule romaine, Morlanwelz, 2002*

KEMPENEERS P., *Thuis in Tienen, I, Tienen, 1999*

MARTENS M., *The Mithraeum in Tienen (Belgium): small finds and what they can tell us, in Martens M & G. DE BOE (eds), Roman Mithraism. The Evidence of the Small Finds, Archeologie in Vlaanderen Monografie 4, Brussel, 2004, 25-56.*

MARTENS M., T. DEBRUYNE & A. ERVYNCK, *Un enclos à fonction multiple du 6ème/5ème siècle dans le Wijngaardberg, Tienen, in: Lunula. Archaeologia Protohistorica, XII, 2004, 83-91.*

MARTENS ET AL. 2006.

MARTENS M., T. DEBRUYNE, I. VAN DEN VONDER & D. PAUWELS, *Een gallo-romeins gebouw met pyrotechnische ateliers en een fallus in de spikdorenstraat in Tienen, in: Romeinendag/Journée d'Archéologie romaine, Gent, 2006, 37-38.*

MERTENS J., *Tienen. Een Gallo-Romeinse nederzetting, Acta Archaeologica Lovaniensia, 5, 1972, 119-127 = Mededelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring voor Leuven en omgeving, XII, 1972, 113-162.*

PAUWELS D., *Speuren naast de sporen. Preventief archeologisch onderzoek op de stationsparking te Tienen, 2008-2009 (prov. Vlaams-Brabant), VIOE rapport (in druk)*

THOMAS S., *Vicus Tienen. Eerste resultaten van een systematisch onderzoek naar een Romeins verleden, Tienen, 1983*

VANDERHOEVEN A., VYNCKIER G. & WOUTERS W., *Het oudheidkundig bodemonderzoek aan de Zijdellingsestraat te Tienen (prov. Vlaams-Brabant). Interimverslag 1995-1996, in Archeologie in Vlaanderen, 6, 2002, 133-160.*

WinAr, een nieuwe intergemeentelijke archeologische dienst in Vlaams-Brabant

Begin december 2008 werd met WinAr de nieuwste telg in het rijtje intergemeentelijke archeologische diensten in Vlaanderen opgericht. WinAr staat voor Wingense Archeologische Dienst en is een samenwerking tussen de gemeenten Rotselaar, Holsbeek en Tielt-Winge. Winar heeft Veerle Lauwers aangeworven als archeologe van dienst.

Net als bij de andere intergemeentelijke archeologische diensten is het de bedoeling dat via WinAr een duurzame archeologische monumentenzorg op lokaal niveau wordt georganiseerd. Zo wordt er van Veerle verwacht dat ze belangrijke bouwdoSSIERS met mogelijke archeologische complicaties opvolgt, maar ook dat ze de betrokken gemeentebesturen adviseert en dat haar advies wordt opgenomen in de ruimtelijke planningsdocumenten van deze gebieden.

Verder zal zij zich bezighouden met het inventariseren van het rijke archeologisch patrimonium van deze streek. Zo zal zij door middel van actieve veldprospectie nieuwe sites trachten te vinden en registreren. Deze gegevens zullen in een databank aangevuld worden met reeds gekende resultaten van eerdere opgravingen, prospecties of toevalsvondsten. Ook zal zij, indien nodig, opgravingen coördineren, organiseren en in sommige gevallen uitvoeren.

Heb je vragen over WinAr of over het erfgoed van de betrokken gemeentes, kan je Veerle altijd bereiken op:

Veerle.lauwers@rotselaar.be

**WinAr
Wingense Archeologische dienst
Provinciebaan 20
3110 Rotselaar
tel: 016-616335
gsm: 0472-196380**

Twee beschermde archeologische sites in Vlaams-Brabant

Hadewijch Degryse (provincie Vlaams-Brabant)

Dit jaar werden twee archeologische sites in Vlaams-Brabant voorgedragen voor bescherming. De primitieve parochie van Weerde in Aarschot kreeg het definitief statuut van beschermde archeologische zone op 22 juni 2009. De middeleeuwse site van Ottenburg is voorgedragen voor bescherming, maar is nog niet definitief beschermd.

DE PRIMITIEVE PAROCHIE VAN WEERDE

De bescherming van de primitieve parochie van Weerde is gebaseerd op het cultuurhistorisch en wetenschappelijk belang van deze zone. Deze site is één van de zeldzame Karolingische nederzettingen in het Demerbekken die van 20ste eeuwse bebouwing is gespaard. Het gaat terug op een primitieve parochie. De zone is gedeeltelijk gelegen binnen het beschermd landschap 'Achter Schoonhoven' en maakt deel uit van de ankerplaats 'Demervallei tussen Aarschot en Zichem' zoals opgenomen in de landschapsatlas.

Deze primitieve parochie is reeds lang gekend uit historische bronnen. Een inventarisatiecampagne naar verdwenen kerken in het kader van de Centraal Archeologische Inventaris bracht ook de precieze locatie aan het licht.

Projectie van de afbeelding van het kerkje van Weerde door Pierre de Bersaques (1596-1597) op de huidige topografie (© RAAP)

De zone van de primitieve parochie is na het in gebruik raken, gespaard gebleven van bebouwing. Verkennend archeologisch onderzoek bracht aan het licht dat de resten op de hoger gelegen delen van de donk goed bewaard zijn. Een gedeelte van het vroegere kerkhof en de kerk zijn verdwenen, maar de ruimtelijke lay-out van de nederzetting is nog af te lezen.

De archeologische resten wijzen op een occupatie uit de 9de en 10de eeuw. Het resterend wetenschappelijk potentieel van de site is groot en omvat vooral een reserve voor onderzoek naar parochievorming in het Hageland.

DE MIDDENNEOLITHISCHE SITE VAN OTTENBURG

Het voorstel tot bescherming van de middenneolithische site van Ottenburg te Huldenberg is gebaseerd op het cultuurhistorisch en wetenschappelijk belang van deze zone. Deze site is één van de zeldzame gekende middenneolithische 'enclosures' in Vlaanderen en is van een uitzonderlijk wetenschappelijk belang. Deze prehistorische site te Ottenburg is één van de twee gekende neolithische enclosures in Vlaams-Brabant. Voor Vlaanderen zijn er in totaal maar drie dergelijke sites met zekerheid geïdentificeerd. De site is van een uitzonderlijk wetenschappelijk belang. Deze inhoudelijk wetenschappelijke waarde wordt versterkt door de belevingswaarde van het geheel, met de aanwezige tomme -het meest imposante prehistorisch monument van Vlaanderen- als kroonstuk. Het gebied maakt deel uit van de ankerplaats 'Valleien van Dijle' en 'Laan ten zuiden van Leuven'.

Deze ca. 6300 jaar oude site is gelegen op het grondgebied van de gemeenten Huldenberg en Grez-Doiceau. De zone die ter bescherming is voorgedragen is beperkt tot het deel gelegen in Vlaanderen. De begrenzing in het noorden, oosten en zuiden komt overeen met 70 m hoogtelijn, de grens van het plateau en de steile hellingen naar de Dijlevallei. In het westen van de tomme is een bufferzone van ca. 100 meter opgenomen.

De tomme is ongeveer 140 meter lang en 3,5 tot 4 m hoog en wordt geïnterpreteerd als een long barrow. Deze interpretatie en de datering is niet bevestigd door archeologisch onderzoek. De tomme is halfweg de jaren 1970 beschermd als landschap.

De gracht en wal die de site omsluiten in het zuiden zijn een eveneens nog zichtbaar restant. Deze bevinden zich op grondgebied van Wallonië. De moeilijker zichtbare - en dus sterk geërodeerde - restanten op het grondgebied van Vlaanderen, maken wel deel uit van deze bescherming.

Van het plateau zelf zijn vooral de vondsten van de zuidwestelijke hoek gekend. Dit is gelinkt aan de sterke erosie op deze plaats. Voor het overige deel van het plateau kan worden verwacht dat de archeologische resten beter bewaard zijn.

Literatuur

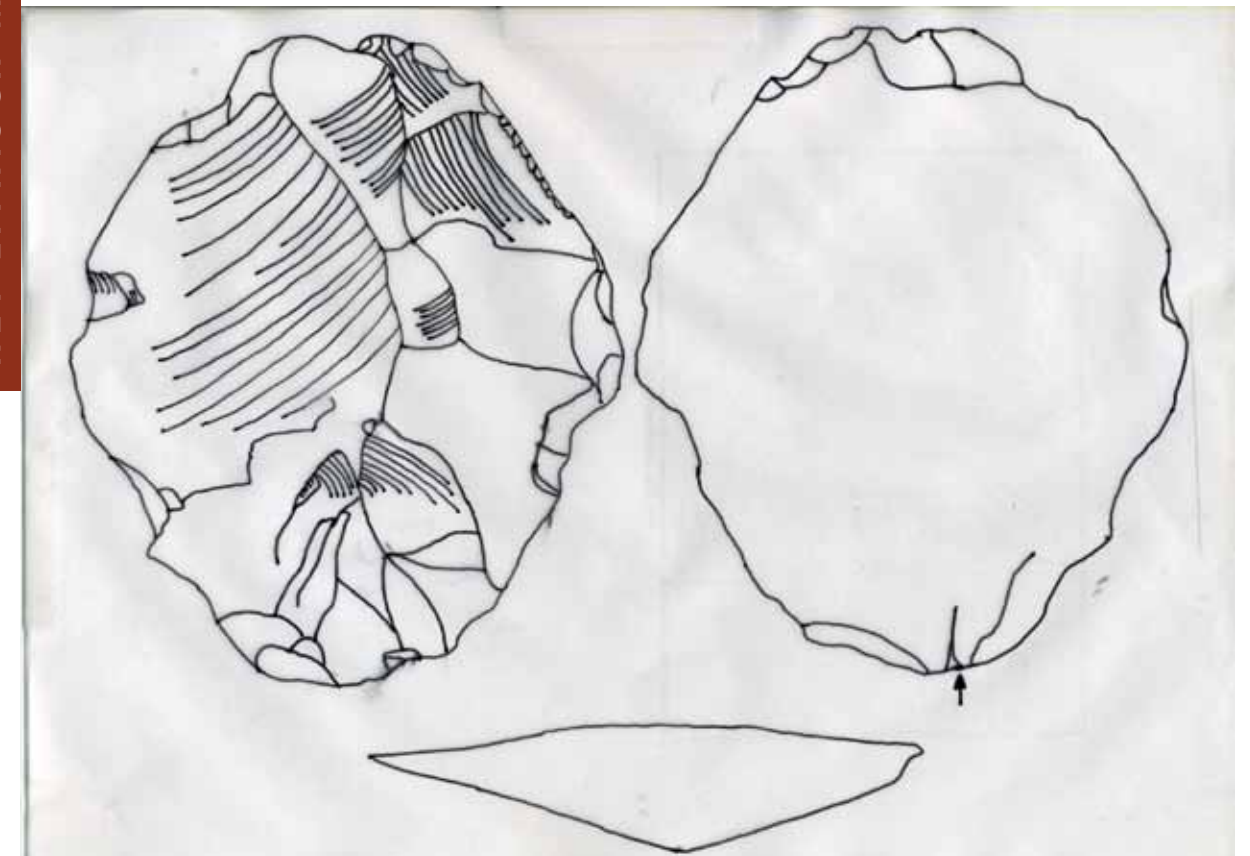
VAN KEMPEN P.A.M.M. Een verdwenen kerkje opzoeken, waarden en eventueel beschermen. De kerksite van Weerde. In: H. DEGRYSE (red.), *Recent archeologisch onderzoek in Vlaams-Brabant, 2009*.

VANMONTFORT, B., DE MAN, J., LANGOHR, R., CLARYS, B. & VAN ROMPAEY, A. 2003: *De neolithische site van Ottenburg/Grez-Doiceau geëvalueerd. Een archeologische toepassing van het Digitaal Hoogtemodel (DHM)-Vlaanderen, Notae Praehistoricae 23, 129-133.*

VANMONTFORT, B., DE MAN, J., VAN ROMPAEY, A., LANGOHR, R. & CLARYS, B. 2006: *De evaluatie van bodemerosie op de neolithische site van Ottenburg/Grez-Doiceau In: COUSSERIER, K., MEYLEMANS, E., IN 'T VEN, I. (eds.), CAI-II: Thematisch inventarisatie- en evaluatieonderzoek, 17-28.*

Verslag van de prospectiecampagne langs de Vlaams-Brabantse leemplateaus: het lithisch materiaal.

Glenn De Nutte

Levallois

INLEIDING

In dit artikel worden kort de resultaten belicht van een veldkarterend onderzoek langs de Brabantse leemplateaus in het kader van de licentiaatsscriptie, Het Magdaleniaan gedurende het Laat-Glaciaal in Noordwest-Europa, aan de Eenheid Prehistorische Archeologie (KUL). Op basis van het reliëf werd een deelgebied geselecteerd waar de kans op het treffen van mogelijke jongpaleolithische steentijdvindplaatsen reëel leek. In het verleden was langs Waalse zijde de site Orp-le-Grand gekend en mogelijk de oppervlakesite van Tourinnes-la-Grosse.

Dit leemplateau is een open, heuvelachtig landschap gekenmerkt door vergezichten en talrijke kleine dalen. Het dankt zijn heuvelachtig karakter aan de talrijke ingesneden grote rivieren en bijrivieren, zoals de Dijle, de Velp, de Laan, de Kleine en Grote Gete,... die tijdens de ijstijden vrij diepe valleien uitschuurden in het leemplateau. Het hele prospectieterrein is bedekt met een pleistocene loessmantel met uitzondering van de stroom- en droge valleien, die opgevuld raakten met holocene fluviaatiele en colluviale (loess)sedimenten.

Het doel bestond erin om op relatief korte termijn en met een minimum aan middelen, een eerste beeld te

schetsen van het paleolithisch potentieel van dit gebied. De onderzoeksvraag is gelinkt aan de volgende materie: Wat kunnen we (paleolithisch) concluderen uit ons prospectieonderzoek?

Zodra er minstens één duidelijk lithisch artefact werd gevonden, hanteren we de term 'vindplaats'. Hiermee willen we de wetenschappelijke onenigheid betreffende de definiëring van de term 'site' ontlopen. De benaming van de 'nieuwe' vindplaatsen bestaat uit een gemeentenaam, gevolgd door het toponiem met eventueel een volgnummer, wanneer het gebied te groot werd binnen hetzelfde toponiem op de kaart. In totaal werden er 26 volledige dagen aan prospectie gewijd, gespreid over de maanden oktober, november en december.

RESULTATEN

■ Nieuwe steentijdvindplaatsen

Er werden 439 artefacten aan het oppervlakte geborgen, gespreid over 24 sites. Het zijn hoofdzakelijk mantelafslagen en in de tweede plaats eindproducten zoals afslagen en klingens. Eveneens werden er 27 werktuigen gedetermineerd.

Sommige artefacten kunnen we met zekerheid typologisch en technologisch aan het paleolithicum, het mesolithicum of neolithicum toeschrijven. Betreffende het paleolithicum zijn de twee Levalloisafslagen, op één en dezelfde plaats gevonden, te dateren in het middenpaleolithicum. Eveneens vermeldenswaardig is het vermoedelijke Kostenki-mes (jongpaleolithicum?) in de silex van Vollezele.

Hoe klein het materiaal ook is, het toont voldoende aan dat er op deze plaatsen debitage heeft plaatsgevonden en dat er dus zeer waarschijnlijk nog meer artefacten aanwezig zullen zijn in de (verstoorde) ondergrond.

Men mag niet vergeten dat dit 'grote' aantal werd gevonden op slechts 26 dagen.

■ Hoegaarden O.-L.-V.-Troost

In de buurt van Hoegaarden-O.-L.-V.-Troost troffen we buiten 4 silex artefacten, over heel het geploegde terrein enorme concentraties van een zwarte kwartsiet aan. Qua structuur lijkt het op een grovere variant van het gekende Wommersomkwartsiet.

Mogelijk betreft het hier om het zogenaamde 'kwartsiet van Tienen' ook wel gekend onder de term de 'kwartsiet van Rommersom', de 'kwartsiet van Overlaar', de 'zandsteen van Tienen', 'grès mamelonnés' of een 'gemamelonneerde kwartsiet'. Het komt hoogstwaarschijnlijk voor in de regio rond Tienen en in een kleiner gebied ten zuiden hiervan zoals Overlaar, Hoegaarden, Goetsenhoven. De exacte bron kan tot op heden nog niet worden gestaafd.

Echter het 'kwartsiet van Tienen' blijkt na vergelijking nog grover te zijn dan die van Hoegaarden O.-L.-V.-Troost. Qua structuur bevindt het kwartsiet van Hoegaarden zich dus tussen dat van Wommersom en dat van Rommersom. Lopend onderzoek zal hierover hopelijk uitsluitsel over geven.

BESLUIT

Met de voorlopige resultaten uit de vorige alinea in het achterhoofd, dienen we ons af te vragen in hoeverre onze doelstelling bereikt werd, ondanks de beperkte en vertekende gegevens. Deze bestond erin een eerste beeld te vormen van het steentijdpotentieel, in het bijzonder het paleolithicum.

De veldkarteringen, hoewel het telkens gaat om concentraties van een paar tot enkele tientallen artefacten, wijzen alvast op een vrij intense prehistorische aanwezigheid.

De Levallois-afslagen attesteren duidelijk dat het onderzoeksgebied reeds vanaf het middenpaleolithicum werd gefrequentieerd. Ook al vonden we tijdens deze korte prospectiefase slechts één artefact uit die periode, toch kunnen we waarschijnlijk stellen dat hetzelfde geldt voor het jongpaleolithicum, gezien de Waalse sites in de buurt. De vraag blijft nog steeds of de summere attestaties van jong paleolithicum een prehistorische realiteit reflecteren, een tekort aan onderzoek of meer waarschijnlijk aan tafonomische processen?

Kostenki-mes

We troffen ook materiaal uit mesolithicum en neolithicum (Liniare Bandkeramiek én Michelsberg) aan.

Een verder interessant gegeven is de vondst van een kwartsiet te Hoegaarden. Is het Wommersom of niet? Wommersom kent tot op vandaag slechts één bron, ten noorden van Tienen. De vraag rijst dus of het zich ook in de geologische ondergrond van Hoegaarden bevindt? Of hebben we hier te maken met een menselijke site naar waar deze grove variant in gigantische hoeveelheden werd getransporteerd?

Ondanks het eerder beperkte aantal vondsten moeten de resultaten als niet onbelangrijk worden aanzien. Hoewel het aantal artefacten per akker nog in vele gevallen beperkt is, hopen we toch de eerste stappen gezet te hebben tot het opsporen en inventariseren van het archeologisch steentijd patrimonium.

Meer info:

Glenn De Nutte.

RAAP Archeologisch Adviesbureau.

Glenn@raap.nl

Literatuur

CROMBÉ, PH. 1998. *The Mesolithic in Northwestern Belgium. Recent Excavations and Surveys. BAR International Series 716. Oxford.*

DE NUTTE, G. 2008. *Het Magdaleniaan gedurende het Laat-Glaciaal in Noordwest-Europa. Een lithische, fauna, prospectie en topografische analyse in functie van (herkolonisatie)nederzettingenpatronen. Leuven. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling 572p.)*

DREESEN, R., DUSAR, M., EN F. DOPERÉ. 2001. *Atlas natuursteen in Limburgse monumenten. Geologie, beschrijving, herkomst en gebruik. Bokrijk.*

VERMEERSCH, P., GIJSELINGS, G., LAUWERS, R., SYMENS, N., EN P. VYNCKIER. 1987. *Orp, site magdalénien de plein air (comm. de Orp-Jauche). Archaeologica Belgica 3: 7-56.*

VERMEERSCH, P., EN N. SYMENS. 1988. *Le Magdalénien de plein air en Belgique. De la Loire à l'Oder. Les civilisations du Paléolithique final dans le nord-ouest européen. Actes du colloque de Liège décembre 1985. Eraul 25. BAR International Series 444. Oxford: 243-258.*

De bibliotheek van het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed

Alexis Wielemans (VIOE)

BIBLIOTHEEK

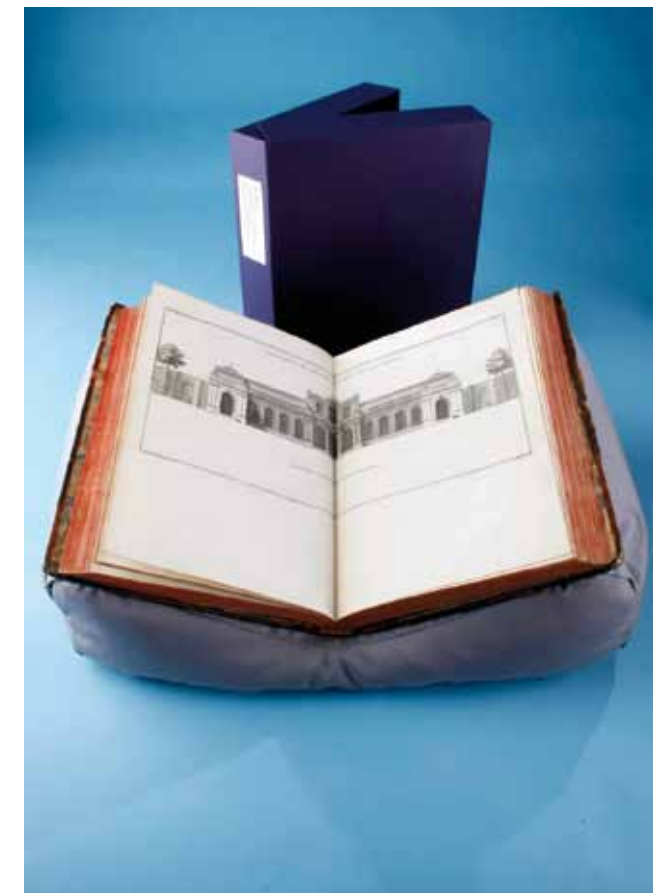
DE COLLECTIE

Wanneer in het voorjaar van 2004 de "Afdeling Monumenten en Landschappen" en het "Instituut voor het Archeologisch Patrimonium" werden omgevormd tot het nieuwe "Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed" (VIOE) werden ook de bibliotheekcollecties van beide instellingen verenigd.

Deze collecties waren zelf al de erfgenamen van delen van de collectie van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen en van een gedeelte van de collectie van de voormalige Nationale Dienst voor Opgravingen.

Omdat zowel over het bouwkundig erfgoed, over het erfgoedaspect van landschappen als over archeologie in Noordwest-Europa door onze voorgangers vanaf de tweede helft van de 20ste eeuw actief werd gecollecteerd, kon de bibliotheek van het VIOE bij haar oprichting al meteen genieten van een collectie die breed genoeg was om informatie aan te bieden over zowat elk aspect van het onroerend erfgoed.

Deze basiscollectie trachten we doorlopend aan te vullen met de recentste, relevante literatuur. Wanneer het mogelijk is, proberen we ook de hiaten die ons gesigineerd worden in de collectie op te vullen. De recentere onderzoeksvelden, vooral binnen de Vlaamse archeologie, hebben ons ook aangezet tot het

uitbreiden van de collectie naar het maritiem erfgoed, naar literatuur over fysieke antropologie, naar het gebruik van nieuwe technologieën en detectiemethoden, naar conservatie en restauratiemethoden en naar het patrimonium van de Eerste Wereldoorlog.

Het onderzoek naar paleolandschappen aan de hand van materiaal uit archeologische opgravingen bestuift de studie van de hedendaagse landschappen. Ook voor dit geïntegreerd onderzoek wordt de laatste jaren een inspanning geleverd om correcte informatie aan te bieden.

Dit alles resulteert in een collectie van bijna 79000 documenten.

RAADPLEGEN

Het aankoopbeleid van de bibliotheek richt zich op het onderzoek dat binnen het VIOE wordt uitgevoerd. De collectie is er dus in de eerste plaats voor de onderzoekers van het VIOE en hun collega's binnen de Vlaamse overheid. Zij alleen kunnen werken lenen. De bibliotheek is echter wel voor iedereen vrij toegankelijk.

Omdat er voor de onroerend erfgoedstudie weinig of geen grote commerciële informatiedatabanken bestaan en omdat veel nuttige informatie voor dit onderzoek in zeer lokale tijdschriften wordt gepubliceerd, heeft de bibliotheek de taak op zich genomen om de collectie zo uitgebreid mogelijk te ontsluiten via een elektronische catalogus.

In de catalogus van het VIOE worden niet enkel de basis bibliografische gegevens van een publicatie opgenomen maar ook de beschrijvingen van artikelen

en hoofdstukken en van onderdelen van die artikelen of hoofdstukken. Dat resulteert in een catalogus van 435.000 titels.

Via <http://bib.vioe.be> kan de catalogus online worden geraadpleegd. Een boekenmandfunctie en de mogelijkheid om van de 'boekenmand' een rapport te maken, laten toe om het bibliotheekbezoek voor te bereiden. Alle documenten (op een deel van het antiquariaat na) hebben een plaatsingsnummer dat meegenomen wordt in de rapporten.

De collectie is vrij toegankelijk. De bibliotheekbezoekers kunnen met de exemplarnummers en de reeknummers de gewenste documenten zelf terugvinden in de rekken.

HET ANTIQUARIAAT

Voor het antiquariaat maken we daar een gedeeltelijke uitzondering op. Het antiquariaat van het VIOE bestaat voornamelijk uit werken over bouwkundig erfgoed die vaak afkomstig zijn van de collectie van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen en uit een uitgebreide collectie 19de- en 20e-eeuwse architectuurtijdschriften.

Ook van deze collectie is een groot deel ontsloten tot op het niveau van de artikelen.

Voor dit gedeelte van de bibliotheekcollectie worden op dit ogenblik, een aantal conservatorische maatregelen genomen. De toegankelijkheid van de documenten wordt hierdoor wel wat verminderd maar de maatregelen zullen er hopelijk wel voor zorgen dat de collectie langer bewaard kan blijven.

Uit de studie blijkt dat de schade aan het antiquariaat vooral is te wijten aan mechanische oorzaken.

Voor de meest waardevolle werken worden daarom maatdozen gemaakt. Werken met losse platen worden in zuurvrije mappen opgeborgen. Tijdschriften schuiven we in neutrale kunststof enveloppen.

Het antiquariaat en zeker de tijdschriftencollectie ervan, is één van de troeven van de bibliotheek van het VIOE. Een andere troef van de bibliotheek van het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed is het feit dat het VIOE zelf uitgever is van het tijdschrift *Relicta*.

De bibliotheek heeft de mogelijkheid om dit tijdschrift (en de voorgangers ervan: o. a. *Archeologie in Vlaanderen*, *Archaeologia Belgica*) in ruil aan te bieden aan zusterinstellingen in het binnen- en het buitenland. Dat netwerk van ruilpartners heeft de collectie archeologische tijdschriften en reeksen in de loop van de jaren gestaag aangevuld.

TOEGANKELIJKHEID

Belangrijk voor de bibliotheek van het VIOE is ook haar ligging op een 150-tal meter van het Brusselse Noordstation.

De bibliotheek is niet alleen gemakkelijk bereikbaar, ze is ook doorlopend open van maandag tot en met vrijdag en van kwart na acht tot kwart voor vijf met uitzondering van officiële feestdagen en in de periode tussen Kerstmis en Nieuwjaar.

Recente aanwinsten worden gemeld aan groepen van specialisten zowel binnen als buiten het VIOE.

Momenteel werkt de bibliotheek met een zelf ontwikkeld bibliotheekbeheersysteem. Op korte termijn zal overgegaan worden naar een nieuw systeem conform de internationale normen.

Het is de bedoeling om de onderzoeksgemeenschap een betere toegang te bieden tot de bibliotheekcollecties. Het nieuwe systeem zal uitgebreide functionaliteiten dienen te bieden met het oog op een maximale ontsluiting van data.

BESLUIT

De bibliotheek van het VIOE beschikt dus over een ruime, gespecialiseerde collectie literatuur over het onroerend erfgoed die in de eerste plaats wordt aangelegd met het oog op de ondersteuning van het onderzoek naar het onroerend erfgoed in het VIOE zelf, maar die maximaal gedeeld wordt met andere onderzoekers en geïnteresseerden in het onderzoeksgebied.

Daarvoor bieden we een gedetailleerde onlinencatalogus aan, een makkelijk bereikbare plek, ruime openingsuren, een uitgeruste en rustige leeszaal, en een - naar men zegt - vriendelijke en persoonlijke dienstverlening.

Bibliotheek Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed Phoenixgebouw Gelijkvloers. Koning Albert II-laan 19, bus 5 1210 Brussel <http://bib.vioe.be/>

Colofon

Deze brochure werd uitgegeven door de provincie Vlaams-Brabant in opdracht van de deputatie in het kader van de infodag archeologie 2009.

Redactie: Hadewijch Degryse, dienst cultuur, provincie Vlaams-Brabant

Lay-out: grafische cel, provincie Vlaams-Brabant

V.u.: Marc Collier, provinciegriffier, Provincie Vlaams-Brabant, Provincieplein 1, 3000 Leuven
D/2009/8495/23

